

DE BEHANDELING VAN HET NADELIG VOLGTIJDELIJK PRIJSVERSCHIL EN DE DAARUIT RESULTERENDE „BALANSREGEL”

door *H. M. Wopkes*

1. De behandeling van de volgtijdelijke prijsverschillen, de verschillen dus, welke ontstaan tussen de vervangingsprijs en de uitgaafprijs, is in de Nederlandse bedrijfseconomische literatuur over de waardeleer niet uniform. Toch is een identieke interpretatie van de aard der verschillen en een op logische argumentatie steunende eenvormige verwerking daarvan noodzakelijk en geboden op grond van de normatieve taak der bedrijfseconomische wetenschap.

Indien de vervangingsprijs wordt voorgesteld door v en de uitgaafprijs door u , dan ontstaat een voordelig prijsverschil of een vermogensvermeerdering, indien $v > u$, terwijl er een nadelig prijsverschil of een vermogensvermindering wordt gecreëerd, indien $v < u$.

Dit nadelig prijsverschil kan zich op twee wijzen in de boekhouding manifesteren:

- a. per transactie en dan kan het in mindering worden gebracht van voordelige prijsverschillen; zover mij bekend wordt dit niet bestreden;
- b. aan het einde van de boekingsperiode, wanneer de jaarrekening wordt opgemaakt.

2. In geval b heerst de door collegae vrijwel algemeen aanvaarde opvatting der Nederlandse auteurs, dat dit nadelig saldo van de rekening „Prijsverschillen” ten laste van de resultatenrekening moet worden gebracht. In de uitwerking dezer opinie kan men echter op twee verschillende manieren handelen:

b 1: de klassieke werkwijze: rechtstreekse afboeking heeft plaats, waardoor de rekening „Prijsverschillen” wel op de resultatenrekening maar niet op de balans verschijnt.

Een variatie op deze methode is, dat men handelt als sub b 2 beschreven maar de rekening „Reserve voor Prijsverschillen” nimmer laat verdwijnen, terwijl „Prijsverschillen” wordt gebruikt voor de boeking der voor- en nadelige prijsverschillen (Prof. dr S. Kleerekoper, *Bedrijfseconomie*, 1937, blz. 255, par. 302). Hier heeft de rekening „Reserve voor Prijsverschillen” niet het karakter van voorwaardelijk inkomen maar van een vermogensvermeerdering.

b 2: de verbeterde werkwijze: de rekening „Prijsverschillen” wordt aan de debetzijde van de balans opgevoerd met het nadelig saldo, terwijl een nieuwe rekening wordt geïntroduceerd, genaamd „Reserve voor Prijsverschillen”, welke aan de creditzijde van de balans paraisseert met een bedrag, dat gelijk is aan het nadelig saldo van de rekening „Prijsverschillen”. Dientengevolge wordt op de resultatenrekening (debetzijde) nu niet de rekening „Prijsverschillen” waargenomen, maar de nieuwe rekening „Reserve voor Prijsverschillen”, waarvan het bedrag tot inkomen wordt, zodra en voorzover voordelige prijsverschillen het debetbedrag van „Prijsverschillen” opheffen. Hier heeft de rekening „Reserve voor Prijsverschillen” het karakter van voorwaardelijk inkomen.

3. Ter verduidelijking van de werkwijzen b 1 en b 2 zijn grafieken gemaakt en bijgevoegd van een veronderstelde prijsbeweging over twee

jaren. Deze beweging is het eerste jaar dalend en het tweede jaar stijgend. Zie figuur 1.

Daarbij is uitdrukkelijk geponeerd, dat sprake is van een hoeveelheid kapitaalgoederen, die economisch onvermijdelijk aanwezig moet zijn voor de uitoefening van het productieproces en die bij de ruil onmiddellijk weer wordt aangevuld tot haar oorspronkelijke omvang. Dit staat ook voorop bij de verdere beschouwingen in dit artikel, zowel wanneer zij afkomstig zijn van mijzelf als van andere auteurs.

De gevolgen voor de balansen aan het einde van het eerste en van het tweede jaar en voor de winst- en verliesrekeningen over beide jaren zijn rechts en links van de diagrammen der tijdreeksen voor de gevallen b 1 en b 2 aangegeven. Men kan aan de hand dezer grafieken aflezen welke waarde de voorraad heeft, indien men deze bepaald acht door de algebraïsche som van de saldi der rekeningen „Voorraad”, „Prijsverschillen” en „Reserve voor Prijsverschillen”.

4. Omdat de gevolgde werkwijze invloed heeft op de bepaling van het bedrag, dat aan het einde van het boekjaar ter vertering kan worden aangewend, is het nuttig en noodzakelijk b 1 en b 2 te vergelijken ten aanzien van hun consequenties.

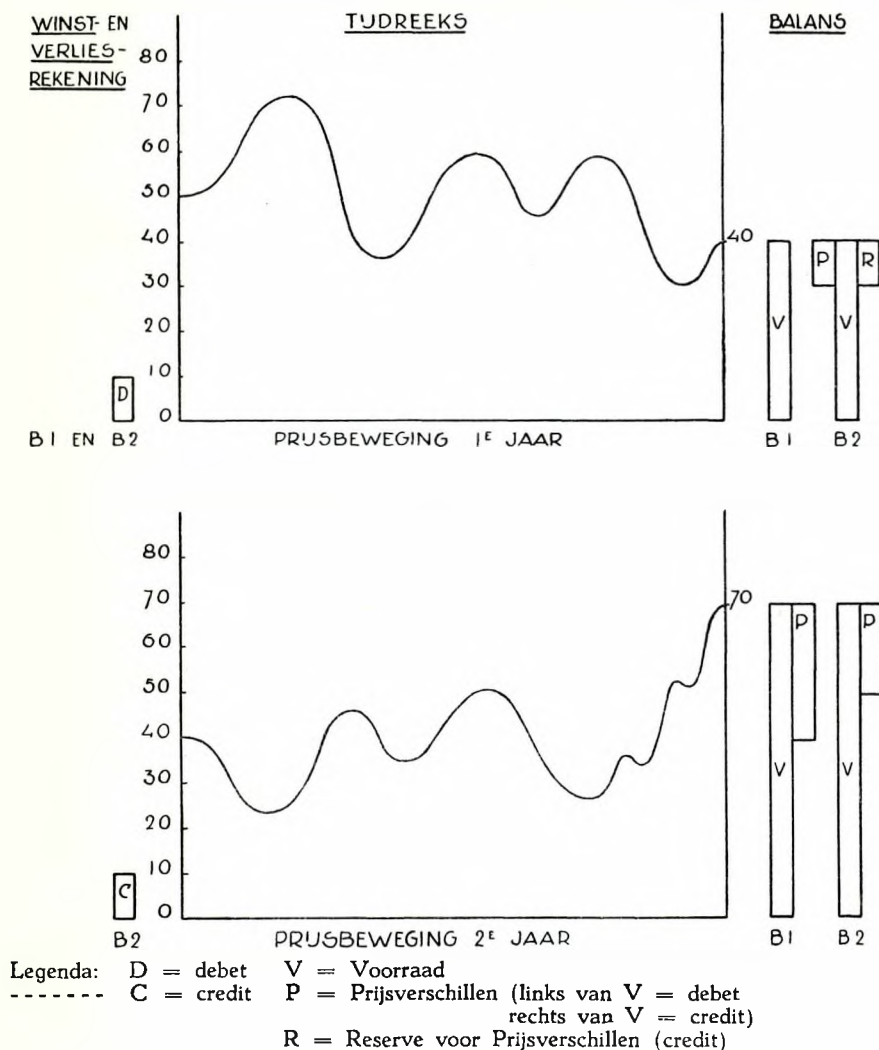
Terwijl bij b 1 nimmer een voordelig prijsverschil, dat betrekking heeft op de normale voorraad (andere prijsverschillen moeten door hun afwijkend karakter gesepareerd worden), naar de resultatenrekening kan worden overgedragen, is dit bij b 2, zij het ook op indirecte wijze, wel mogelijk. Deze overdracht, waarvan het maximum gelijk is aan het bedrag van de rekening „Reserve voor Prijsverschillen”, vindt plaats zodra zich voordelige prijsverschillen openbaren. De eis, welke Prof. dr S. Kleerekoper stelt in zijn „Grondbeginselen” (1948), dat dit prijsverschil moet ontstaan tengevolge van een „echte” ruil — een opschortende voorwaarde dus — is overbodig. Het ingehouden bedrag, ingehouden uit de winst, uit het gelijktijdig prijsverschil, is aanwezig in koopkracht, in liquide middelen, zodat uitkering zonder enig bezwaar kan plaatshebben.

Deze werkwijze (b 2) vindt haar motivering in het feit, dat de winstinhouding (het ontstaan van negatief inkomen), die tot uitdrukking komt in de creatie van de „Reserve voor Prijsverschillen”, overbodig wordt zodra het vermogen weer aangroeit door het ontstaan van gunstige prijsverschillen.

De klassieke werkwijze (b 1) aanvaardt wel een compensatie van positieve en negatieve prijsverschillen over verschillende jaren, indien het voordelig verschil in een vroeger jaar is ontstaan; niet echter wanneer dit in een later jaar is geboren.

De methoden verschillen niet in het totaal resultaat, wanneer men de doorbreking van de continuïteit door liquidatie van het bedrijf in zijn beschouwing betreft en mits men de rente-invloed negeert, evenmin ten aanzien van de verrekening der prijsverschillen binnen de boekingsperiode. Echter wel wat betreft de verrekening over de verschillende jaren voorzover in het ene jaar per saldo een nadelig prijsverschil ontstaat, terwijl in het volgende jaar of de volgende jaren voordelige differenties zichtbaar worden. De oude werkwijze geeft een andere regel voor de verrekening tussen de jaren in dit speciale geval, dan voor de compensatie binnen de boekingsperiode. Deze anomalie is onhoudbaar en niet te verdedigen. Voorzover mij bekend is nimmer een motivering van deze afwijking gegeven. Ik meen, dat het onmogelijk is haar te pro-

duceren. Immers het leerstuk der financiering stelt o.m. na de vereiste theoretische analyse vast dat de omvang van het aan te trekken vermogen wordt bepaald door de in het bedrijf aanwezig zijnde behoefte aan koopkracht. Door een juiste prognose moeten zowel ondermaat als overmaat van vermogen worden vermeden. Tengevolge van het binnen de huishouding verzamelen van overbodige koopkracht dreigt een ge-

Figuur 1.

vaarlijke „détournement de pouvoir" daarin bestaande, dat niet langer het kapitaal, vereist voor de uitoefening van het bedrijf, beslissend is voor de vermogensgrootte maar dat juist de aanwezigheid van middelen dwingt tot het kiezen van wegen, die zeker niet zonder gevaar zijn voor het bedrijfswelzijn.

5. Op de gevaren van de in de vorige paragraaf gesignaleerde overbodige koopkracht wordt o.a. gewezen door Prof. dr A. Mey in „Bedrijfsbegroting en Bedrijfsbeleid". 1951, blz. 451:

„Dat het insparen in het geval de economische kringloop van het bedrijf dit niet behoeft niet zonder bezwaar is voor de gang van zaken en speciaal niet voor de weerstandskracht tegenover nieuwe conjunctuur wordt bevestigd door de opvatting in Kleerekoper's „Grondbeginselen”, waarin gezegd wordt, dat aldus insparend de vermogensvermindering, uit waardeverandering van de goederenvoorraad ontstaan, het saldo van voorraadwaarde en insparing een bedrag levert overeenkomende met de laagste waarde van goederen, welke ooit in het leven der onderneming is voorgekomen. Dit bevestigt dat het insparen in dat geval een reële geheime reserve schept.”

Echter ontstaat juist *geen* geheime reserve, indien men de door Prof. dr Kleerekoper aangegeven comptabele techniek (b 2) toepast. De reserve wordt onmiddellijk zichtbaar gemaakt door invoering van de rekening „Reserve voor Prijsverschillen”.

Bij de klassieke werkwijze (b 1) is de reserve op het moment van het boeken der negatieve vermogenscorrectie ten laste der resultatenrekening verborgen in het nominaal vermogen.

Stijgt later de voorraadwaarde dan geeft „Prijsverschillen” de totale reserve aan op het tijdstip, dat de beginwaarde van de voorraad, d.i. de waarde van de voorraad, die tot grondslag diende voor de fixering van de grootte van het permanent vermogen, is bereikt.

Zet deze stijging door dan krijgt genoemde rekening een gemengd karakter:

- a. een rekening van reserve, indien en voorzover winst in het verleden in ingehouden ter dekking van een negatieve vermogenscorrectie.
- b. een rekening van vermogensaanwas (geen reservekarakter in de hiervoor bedoelde zin) voorzover de voorraadwaarde is gestegen boven de beginwaarde van die voorraad.

Ontegenzeggelijk stelt de verbeterde werkwijze (b 2) de gehele gang van zaken juist voor. De boekingen zijn volkomen afgestemd op de behoeften van de leiding der huishouding: de administratie wijst de overvloedige koopkracht aan en het technische apparaat is aanwezig om bij het ontstaan van voordelige prijsverschillen tot ontsparing in comptabel opzicht over te gaan.

6. Wanneer de rekening „Prijsverschillen” een voordelig saldo aan geeft, dan wordt dit veroorzaakt door een stijging van de waarde van de voorraad. Bij een daling van die waarde heeft een geleidelijke vermindering plaats van het saldo van genoemde rekening. Bij voortgezette daling wordt ingespaard opdat het nominaal vermogen gelijk blijft. Heeft daarna de prijs zich weer hersteld en zet de waardetoe name door dan openbaren zich verschillende gevolgen al naar gelang men de werkwijze b 1 of b 2 volgt.

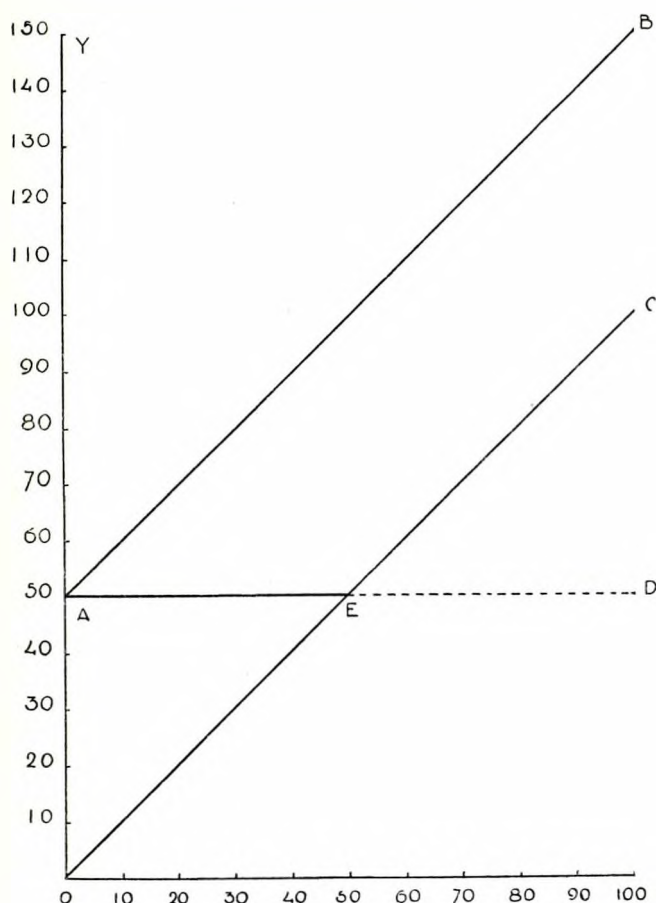
Figuur 2 moge een en ander toelichten.

De horizontale lijn ad stelt het vaste nominale vermogen voor. De lijn oc geeft aan het verloop van de voorraadwaarde bij stijgende prijzen. De lijn ab brengt tot uitdrukking de limiet, waartoe het saldo van de rekening „Prijsverschillen” kan naderen, indien de werkwijze b 1 wordt toegepast. In dit geval stelt Yad het eerste kwadrant voor.

Als de prijs is ingezakt tot 30 dan is het prijsverschil van 20 aanwezig in de vorm van afgesplitste koopkracht. Stijgt de prijs tot 50 dan staat „Prijsverschillen” credit voor 20, een toename tot 70 veroorzaakt een creditbedrag op deze rekening van 40. Hierbij is aangenomen, dat het

nadelig verschil van 20 indertijd was ingespaard, m.a.w. dat 30 de balanswaarde voorstelde.

Theoretisch zou de prijs bij daling kunnen naderen tot 0, waardoor na stijging tot 50 het creditsaldo van de rekening „Prijsverschillen” nadert tot 50. Voortgezette waardevermeerdering leidt dan tot een toename van het reële eigen vermogen, welke steeds bijna 50 boven de voorraadwaarde ligt. In het algemeen bedraagt dus de vermogensoverschiet, het quasi-prijsverschil, in dit extreme geval bijna 100 % van het nominaal eigen vermogen.

Figuur 2.

De praktijk van werkwijze b 2 brengt echter een uitkering teweeg, waarvan de grootte kan worden aangegeven door het prijsverschil, dat geregistreerd wordt op het moment van het overschrijden van de prijs 50. Het creditsaldo van de rekening „Prijsverschillen” kan bij toepassing van b 2 nooit meer bedragen dan door de lijn ec wordt voorgesteld, waarbij ed als x-as fungeert.

Dan is dus het resultaat, dat de bedragen van het reële eigen vermogen en de voorraadwaarde identiek zijn zodra de beginwaarde van de voorraad wordt bereikt of overschreden. Er wordt een logisch ver-

band gelegd tussen deze aanvangswaarde en het nominaal eigen vermogen. Men zou dit de *drempelwaarde* kunnen noemen: zodra de drempel wordt gepasseerd stijgt het werkelijk eigen vermogen boven het nominaal eigen vermogen en wordt het de schaduw van de voorraadwaarde.

7. In figuur 1 werd een prijsbeweging over twee jaren afgebeeld. Het zij mij toegestaan nog even terug te grijpen op deze illustratie, ten einde de balansregels, welke voortvloeien uit de werkwijzen b 1 en b 2 te verduidelijken.

Onder „balansregel” wordt hier verstaan de algemene norm, die leert, dat het maximum van de algebraïsche som van de saldi der posten „Voorraad”, „Prijrsverschillen” en „Reserve voor Prijrsverschillen” wordt bepaald door een voorraadbalswaarde uit het verleden.

De praktijk van b 1 voert tot de volgende balansregel: het maximum is de laagste balanswaarde van de voorraad, die in het verleden voor de betreffende huishouding is voorgekomen. En de toepassing van b 2 leidt tot de norm:

het maximum is de waarde van de voorraad, die op de openingsbalans van de huishouding werd vermeld.

Een logische redenering kan ons reeds brengen tot de fundering dezer regels.

Bij b 1 kan een nadelig prijsverschil, dat per de balansdatum ten laste van de resultatenrekening is afgeboekt, nimmer ongedaan gemaakt worden. De hiervóór genoemde algebraïsche som daalt diensgevolge tot de laagste balanswaarde.

Bij b 2 is echter een dergelijk nadelig prijsverschil integraal verdwenen zodra de beginwaarde is bereikt.

Een groot voordeel is ongetwijfeld aan b 1 verbonden. Het bereiken van de laagste balanswaarde betekent, dat de huishouding steeds minder afhankelijk wordt van de volgtijdelijke prijsverschillen. En dit brengt een bescherming van het functioneel inkomen met zich. Het is echter onjuist dit doel na te streven door een oriëntatie op het verleden. Men moet zich richten naar de toekomstige prijsbeweging en trachten door reservering in de hausse het prijsverlies van de baisse te dekken. Door het egaliseren der te reserveren bedragen heeft het insparingsproces pijnloos en geleidelijk plaats. Bovendien is deze handelwijze volkomen verantwoord tegenover de verschaffers van het eigen vermogen. Zij ligt echter op een geheel ander niveau dan wanneer men, zoals bij b 1, een vermogensoverschot binnen de huishouding conserveert onder gebruikmaking van het sophisme, dat het prijsverschil blijft liggen onder „de klem der vervangingsverplichting”.

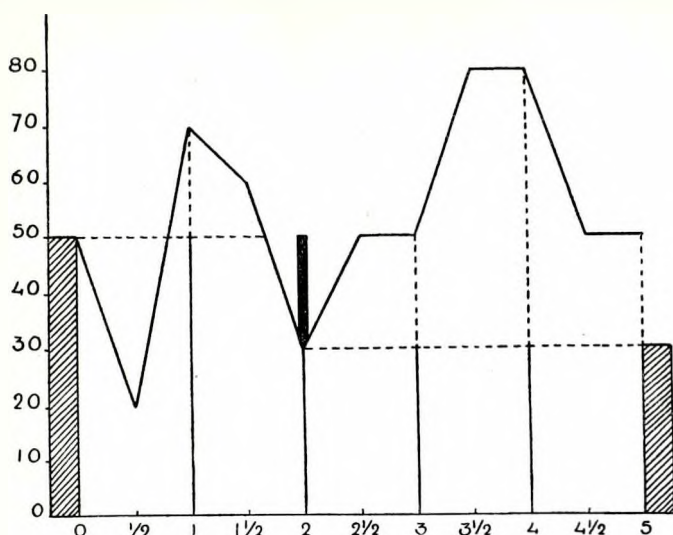
In figuur 1 is aan het begin van het eerste jaar de balanswaarde van de voorraad 50, terwijl deze aan het einde van dat jaar 40 bedraagt. Voor beide werkwijzen (b 1 en b 2) vindt men dezelfde waarde bij toepassing van de balansregel.

Aan het einde van het tweede jaar is de balanswaarde van de voorraad 70. Gaan wij echter de balansregel toepassen dan vinden wij resp. 40 (voor b 1) en 50 (voor b 2).

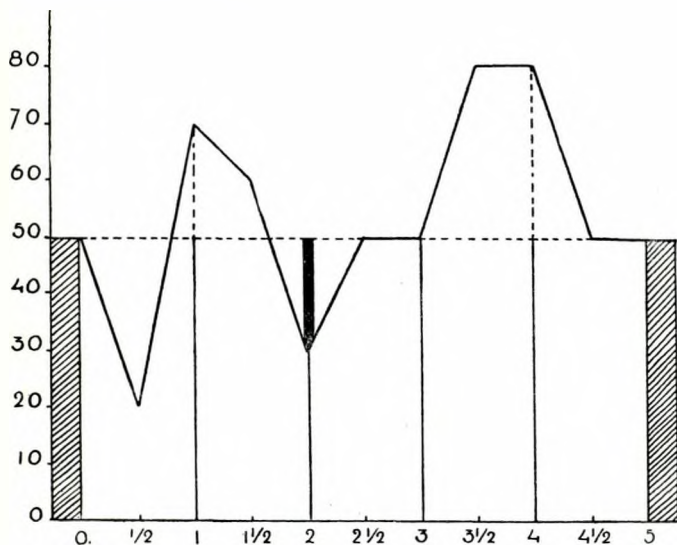
Figuur 1 geeft een voorstelling van de prijsbeweging in het algemeen. Deze prijzen zijn echter eerst van betekenis voor het bedrijf, wanneer zij gelden op de momenten van contact met de inkoopmarkt, als dus de vervanging van het afgestoten ruilgoed plaats heeft.

De figuren 3 en 4 beogen een toelichting te geven ten aanzien van de invloed van de prijzen, welke gelden op de contactmomenten, op het volgtijdelijk prijsverschil.

Op de x-as zijn de tijdstippen afgezet. De gebroken getallen duiden contactmomenten aan, de overige momenten, waarop de jaarrekening

Figuur 3 (b 1).

Figuur 4 (b 2).

wordt opgemaakt. De Y-as geeft de prijzenschaal. De prijzen zijn dus achtereenvolgens 50, 20, 70, 60, enz., waarvan de tweede en de vierde prijs b.v. gelden op vervangingstijdstippen. De verticale stippellijnen indiceren de bedragen, waarvoor de rekening „Prijzverschillen” op de opvolgende balansmomenten credit staat. De horizontale stippellijnen

geven het verloop van het maximum, berekend volgens de balansregel, aan.

De maxima zijn links en rechts van de tijdreeksen aangeduid door gearceerde staven. Daarbij bedenke men, dat figuur 3 betrekking heeft op b 1 en figuur 4 op b 2.

De prijzen op de contactmomenten zijn niet beslissend voor de maxima. Dit is wel het geval met die op de balansmomenten. De prijs op het tijdstip $\frac{1}{2}$ van 20, welke lager is dan welke prijs ook voorgekomen in het leven der huishouding en waartegen toch een transactie is totstandgekomen, mist elke invloed in dit opzicht. Daarentegen was de prijs van 30 op het tijdstip 2 bepalend voor de grootte van het maximum in geval b 1 (figuur 3). Een ruil op basis van deze prijs kwam echter nimmer tot stand. Voor b 2 ligt de zaak enigszins anders. Indien de balanswaarde op het tijdstip 0 (oprichting der huishouding) tevens is de prijs op het verkrijgingsmoment moet geconstateerd worden, dat de prijs op het contactmoment bepalend is voor het maximum. Dit geldt dus voor b 2 (figuur 4). De prijzen op latere momenten hebben hier echter geen enkele betekenis. Dit in tegenstelling tot b 1 (figuur 3), waar elke latere prijs op een balansmoment het maximum omlaag kan drukken.

Bij permanente continuïteit nadert de contante waarde van het volgtijdelijk prijsverschil, dat zich eerst openbaart bij de liquidatie der huishouding, tot nul. De periodieke resultatenbepaling beperkt zich dan tot het gelijktijdelijk prijsverschil. De critische oorzaak, welke leidt tot benadering van eerstgenoemde differentie, is het gevaar van doorbreking van de continuïteit.

Daar vervanging en ruil hand in hand gaan, dus gelijktijdelijk plaatshebben, is afboeking van de voorraad overbodig. Er is dus geen voorraadadministratie, evenmin een permanente waarderegistratie ondanks het bestaan van een economische voorraad.

De werkwijze b 1 is de consequente doorvoering van het „Niederstwertprinzip”, echter in modern gewaad gestoken: vervangingsprijs van het heden of van het verleden, doch steeds de laagste van de twee, als maximum.

De andere methode (b 2) is de consequentie van het streven naar instandhouding van het nominaal eigen vermogen. Het besef van de onzekerheid ten aanzien van het voortbestaan der huishouding, de vrees voor continuïteitsdoorbreking, was hier de nervus rerum.

8. Wanneer men de literatuur over deze materie bestudeert valt het op, dat practisch alle Nederlandse schrijvers slechts aandacht wijden aan de klassieke werkwijze (b 1). Tot voor kort werd zij beschouwd als de enige en tevens als de juiste methode.

De verbeterde werkwijze (b 2) is te danken aan Prof. dr S. Kleerekoper, die haar in zijn Grondbeginselen der bedrijfseconomie, deel I (1948), op blz. 165 beschrijft en, wat belangrijker is, motiveert.

In zijn vroeger verschenen werk Bedrijfseconomie (derde druk, 1937) volgde de Hoogleraar echter nog b 1. Dit moge uit het volgende citaat blijken:

„Als men alle bovenbedoelde gunstige verschillen op een afzonderlijke passiefrekening boekt en alle ongunstige verschillen onmiddellijk afboekt, volgt hieruit een regel ten aanzien van de conjuncturele waardeveranderingen. *De voorraden komen dan nooit voor een hogere waarde op de balans dan de laagste, die ooit in het leven van de bedrijfshuishouding is voorgekomen.*” (cursivering van Prof. dr S. Kleerekoper).

Dit is de bekende, veel gebruikte en meermalen geciteerde „balansregel van Kleerekoper”, die door mij in paragraaf 7 werd besproken voor het geval b 1. Helaas is hier sprake van een inexacte formulering. Men zou de indruk kunnen krijgen, dat werkelijk de laagste van alle in het leven der huishouding voorgekomen waarden is bedoeld. Het gaat echter niet om *alle* waarden doch slechts om de *balanswaarden* uit het verleden, zoals ook in het voorafgaande gedeelte van dit artikel werd aangetoond.

Deze regel ondervond en ondervindt heftige bestrijding van de zijde van Prof. dr A. Mey voornamelijk op grond van het feit, dat het verband, dat gelegd wordt tussen de voorraad en de rekening „Prijsverschillen” („Waardeverschillen” zegt Prof. dr A. Mey), onjuist is. Ik meen echter, dat dit verband wel degelijk aanwezig is, en moge daarvoor verwijzen naar de vorige paragrafen. De critiek had zich moeten richten op de verkeerde behandeling van de negatieve vermogenscorrectie, wanneer deze is tenietgedaan door een stijging van de voorraadwaarde. Prof. dr A. Mey had ongetwijfeld van bestrijding afgezien, indien de balansregel ware geformuleerd in de vorm, zoals zij door mij in paragraaf 7 is gegeven (b 2). (zie voor de critiek van Prof. dr A. Mey *Bedrijfseconomische Opstellen*, Limperg's waardeleer en de betekenis harer toepassing in het bedrijfsleven, par. 12 de mogelijkheid om de organische winst te calculeren bij de gebruikelijke techniek en de bezwaren tegen Kleerekopers formulering).

Ook de nieuwe werkwijze (b 2) is een geesteskind van Prof. dr S. Kleerekoper, zoals reeds hiervoor werd medegedeeld. Bij hem wordt echter de oude balansregel (b 1) zij het ook enigszins gewijzigd overgenomen. Wij lezen op blz. 194 (*Grondbeginselen* deel I, 1948) (par. 152. Recapitulatie en herformulering van de conclusies):

„Ziet men af van de boekhoudkundige techniek, die voortvloeit uit het gebruik van de rekening Prijsverschillen en let men alleen op de netto bedragen, waarvoor de goederen worden gewaardeerd, dan blijkt uit het vorige tweeërlei en wel:

1. Vermoedelijke waardestijgingen van de goederenvoorraden kunnen nooit tot een winstuitering leiden; met vermoedelijke waardedalingen van de goederenvoorraad is dit — in negatieve zin — op grond van een kwalitatief onderscheid — wel het geval.

2. Hieruit volgt, dat het netto bedrag, waarvoor de goederen op de balans voorkomen, nooit groter is dan het laagste bedrag, waarvoor zij ooit in het leven van de bedrijfshuishouding zijn opgenomen.”

De formulering is iets verbeterd, zij het ook nog niet exact genoeg. Immers het opnemen van goederen kan evenzeer slaan op het verwerken in de administratie als op het vermelden op de balans. Dit laatste zal echter wel bedoeld zijn.

Doch vergeten is, dat hier de oude balansregel (van b 1) niet langer toepasselijk is. De nieuwe werkwijze heeft onherroepelijk het ontstaan van een nieuwe norm tengevolge. Dit is hiervóór reeds uitvoerig aangetoond. De geduldige lezer, die mij zo lang heeft willen volgen, moge ik nog eens naar die regelen verwijzen.